

Correctievoorschrift HAVO

2024

tijdvak 1

economie

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Aanleveren scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 3.21, 3.24 en 3.25 van het Uitvoeringsbesluit WVO 2020.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende aspecten van de artikelen 3.21 t/m 3.25 van het Uitvoeringsbesluit WVO 2020 van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de directeur van de school van de gecommiteerde toekomen. Deze stelt het ter hand aan de gecommiteerde.

- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.
- 4 De examiner en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het behaalde aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examiner en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examiner. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke corrector aanwijzen. De beoordeling van deze derde corrector komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examiner vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examiner en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met correctievoorschrift. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
 - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.

- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Als het antwoord op een andere manier is gegeven, maar onomstotelijk vaststaat dat het juist is, dan moet dit antwoord ook goed gerekend worden. Voor het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB1 *T.a.v. de status van het correctievoorschrift:*

Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.

NB2 *T.a.v. het verkeer tussen examinerator en gecommiteerde (eerste en tweede corrector):*

Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht. Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten. Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht. Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 *T.a.v. aanvullingen op het correctievoorschrift:*

Er zijn twee redenen voor een aanvulling op het correctievoorschrift: verduidelijking en een fout.

Verduidelijking

Het correctievoorschrift is vóór de afname opgesteld. Na de afname blijkt pas welke antwoorden kandidaten geven. Vragen en reacties die via het Examenloket bij de Toets- en Examenlijn binnenkomen, kunnen duidelijk maken dat het correctievoorschrift niet voldoende recht doet aan door kandidaten gegeven antwoorden. Een aanvulling op het correctievoorschrift kan dan alsnog duidelijkheid bieden.

Een fout

Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een fout bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift.

Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt door middel van een mailing vanuit Examenblad.nl bekendgemaakt. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

- Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.
en/of
- Als de aanvulling niet is verwerkt in de naar Cito gezonden Wolf-scores, voert Cito dezelfde wijziging door die de correctoren op de verzamelstaat doorvoeren.

Dit laatste gebeurt alleen als de aanvulling luidt dat voor een vraag alle scorepunten moeten worden toegekend.

Als een onvolkomenheid op een dusdanig laat tijdstip geconstateerd wordt dat een aanvulling op het correctievoorschrift ook voor de tweede corrector te laat komt, houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen zijn de volgende vakspecifieke regels vastgesteld:

Voor rekenfouten worden geen scorepunten afgetrokken. Wanneer echter de kandidaat bij een berekening kennelijk verzuimd heeft door schatting controle op het antwoord uit te oefenen, wordt voor deze fouten één scorepunt afgetrokken tot een maximum van drie scorepunten voor het hele examen.

Indien aan een gevraagde berekening geen eis is toegevoegd ten aanzien van de nauwkeurigheid van de afronding, dan elke juiste manier van afronding goed rekenen.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 1 Een nieuwe cao

1 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Door het bodembedrag van € 1.000 bij de loonstijging, krijgen lagere inkomens ($< 28.571 = 1.000 : 0,035$) een procentueel hogere inkomensstijging dan 3,5%.
of
Supermarktmedewerkers hebben een relatief laag inkomen (ten opzichte van medewerkers andere sectoren) en zij gaan er dus minimaal € 1.000 op vooruit. 1
- en de hogere inkomens krijgen 3,5%, dus worden de (relatieve) inkomensverschillen kleiner (en dus heeft de looneis een nivellerend effect). 1

Opmerking

Voor het toekennen van de eerste deelscore moet relatieve inkomensstijging zijn verwoord.

2 maximumscore 3

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

- Bij een inkomen van € 24.998 is een loonstijging van 3,5% gelijk aan:
 $3,5\% \times € 24.998 = € 874,93$. € 874,93 is minder dan € 1.000, dus Els Middelkoop krijgt de minimale loonstijging van € 1.000. 1
- Haar nominale loonstijging is $\frac{€ 1.000}{€ 24.998} \times 100\% = 4\%$. 1
- De koopkrachtverbetering is (bij benadering)
percentage nominale loonstijging – percentage inflatie =
 $4\% - 2,3\% = 1,7\%$. 1

Opmerking

Indien de kandidaat de koopkrachtverbetering in euro's uitrekent kan de maximale score worden behaald.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

3 maximumscore 2

Bij deze vraag moeten de scorepunten altijd worden toegekend, ongeacht of er wel of geen antwoord is gegeven en ongeacht het gegeven antwoord.

Opmerking:

In de vraag is het onduidelijk of de overige productiekosten nominaal of reëel gelijk blijven. Hierdoor kunnen de totale reële productiekosten zowel dalen als stijgen.

4 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Een stijging van de arbeidsproductiviteit betekent dat er minder arbeid nodig is om hetzelfde te produceren. 1
- Hierdoor dalen de loonkosten (per product). 1
(en dus de totale productiekosten).

5 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Bij een prijsinelastische vraag leidt een prijsstijging tot een procentueel/relatief/verhoudingsgewijs lagere daling van de afzet, en 1
 - omdat de omzet gelijk is aan $P \times q$ zal de omzet stijgen bij een prijsstijging en een (vrijwel) gelijkblijvende gevraagde hoeveelheid.
- of
- als de prijs stijgt blijven mensen de goederen kopen, dus neemt de omzet toe. 1

6 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Het deel/percentage van de werknemers dat lid is van een vakbond neemt af (van ongeveer 35% in 1980 naar ongeveer 20% in 2020). 1
- Supermarktwerknemers die geen lid zijn van een vakbond profiteren van de onderhandelingen door de vakbond / van de inspanning van een ander zonder zelf (financieel) bij te dragen (omdat de CAO voor iedere werknemer geldt / algemeen verbindend is, en dus is er sprake van meeliftgedrag). 1

Opmerking

Voor het toekennen van de eerste deelscore moet de organisatiegraad in procenten worden verwoord.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 2 Speedpedelec

7 maximumscore 1

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

Een helm is een complementair goed, omdat de helm en de speedpedelec tegelijkertijd worden gebruikt / omdat de helm verplicht is bij gebruik van de speedpedelec.

8 maximumscore 2

- (1) oligopolie 1
- (2) heterogeen 1
- (3) proportioneel

9 maximumscore 2

BCJK

Een voorbeeld van een juiste uitleg is:

- Als het bedrijf streeft naar maximale omzet, dan is $MO = 0$. 1
- Bij $q = 500$ is op de GO-lijn in punt J de prijs C (€ 6.000) af te lezen, en is GTK af te lezen in punt K , waarde B (€ 5.500). (De gemiddelde winst is gelijk aan $GO - GTK$.) De totale winst wordt weergegeven door de hoekpunten BCJK. 1

10 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Het bedrijf zal (minimaal) de marginale kosten willen terugverdienen voordat het gaat leveren, en 1
- (in bron 1 is af te lezen) dat de marginale productiekosten (MK) gelijk zijn aan € 3.500. 1

11 maximumscore 2

- (1) sequentieel 1
 - (2) twee
 - (3) aanbieder
 - (4) respondent
 - (5) accepteert
- of
- (3) respondent
 - (4) aanbieder
 - (5) accepteert 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

12 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- bij (1): € 1.500 want Snel houdt over:
budgetbedrag – afgesproken prijs = € 6.000 – € 4.500 = € 1.500
(als Sprinter het voorstel accepteert) 1
- bij (2): € 1.000 want Sprinter houdt na dekking van de marginale
kosten over:
afgesproken prijs – marginale kosten = € 4.500 – € 3.500 = € 1.000
(als Sprinter het voorstel accepteert). 1

13 maximumscore 2

Een juist antwoord bevat in relatie tot de context:

- Een correcte keuze en correcte redenering over het economisch
handelen van Sprinter / respondent. 1
- Een correcte keuze en correcte redenering over het economisch
handelen van Snel / aanbieder. 1

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Sprinter zal elk voorstel dat hoger is dan de minimale
leveringsbereidheid / dat een hogere opbrengst heeft dan € 0
accepteren (dat wil zeggen dat Sprinter elk aanbod zal accepteren). 1
- Snel (kent de strategie van Sprinter en) zal een voorstel doen dat de
eigen opbrengst maximaliseert, (dus € 3.501) omdat dat voorstel nog
net geaccepteerd wordt, dus de verdeling wordt € 2.499 ; € 1. 1

Opmerking

- *Als bij de uitwerking sprake is van een doorwerkfout uit de vorige vraag, dan geen scorepunt in mindering brengen.*
- *Voor juiste antwoorden via de best response methode kunnen maximale scorepunten worden toegekend.*

14 maximumscore 1

Voorbeelden van een juist antwoord zijn:

- Als Sprinter een aversie heeft tegen ongelijkheid.
- Als Sprinter het grootste aandeel niet aan Snel gunt.
- Als Sprinter Snel wil straffen voor het oneerlijke voorstel.
- Als Sprinter bij een andere afnemer een hoger resultaat kan behalen.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 3 Een valse start

15 maximumscore 2

- (1) heterogene
(2) monopolistische concurrentie 1
- (3) inferieur 1

16 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Bij laagconjunctuur hebben starters een laag consumentenvertrouwen / zijn starters pessimistisch over de waardeontwikkeling van woningen / hebben starters ongunstige inkomensvooruitzichten 1
- en dit maakt dat de starters minder bereid zijn om de risico's / negatieve gevolgen van kopen en lenen te aanvaarden (en daarom hebben ze een voorkeur voor huren). 1

17 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Voor woningbezitters met een hoog inkomen neemt het belastingvoordeel van de hypotheekrenteaftrek af, waardoor zij meer belasting gaan betalen. 1
- Voor lage inkomens verandert er niets waardoor de verschillen tussen lage inkomens en hoge inkomens (na belasting) kleiner worden. 1

18 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Door de tariefaanpassing wordt het financieren van een koopwoning duurder. 1
- Hierdoor daalt de vraag naar koopwoningen (bij elke prijs) en dit leidt (bij gelijkblijvend aanbod) tot een daling van de verkoopprijs van woningen. 1

Opgave 4 Pensioenuitkeringen

19 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Het huidige vermogen van het pensioenfonds is € 456 miljard. De huidige dekkingsgraad is 89%.

Invullen in de formule voor dekkingsgraad geeft:

Dekkingsgraad =

$$\frac{\text{huidig vermogen pensioenfonds}}{\text{huidige waarde toekomstige verplichtingen pensioenfonds}} \times 100\%$$

hieruit volgt dat:

$$\text{huidige waarde toekomstige verplichtingen pensioenfonds} = \frac{\text{huidig vermogen pensioenfonds}}{\text{dekkingsgraad}} \times 100\% =$$

$$\frac{456 \text{ miljard}}{89\%} \times 100\% = 512 \text{ miljard}$$

1

- dus het ABP komt 512 miljard – 456 miljard = € 56 miljard.

1

Opmerking

Indien de kandidaat bij de eerste deelscore uitgaat van een voldoende dekkingsgraad van 94% (482 miljard), kunnen maximale scorepunten worden toegekend.

20 maximumscore 2

- (1) kapitaaldekkingsstelsel
- (2) gedaald
- (3) verhoogd

indien drie antwoorden juist

2

indien twee antwoorden juist

1

indien minder dan twee antwoorden juist

0

21 maximumscore 1

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

Een verlaging van de pensioenuitkeringen betekent een daling van het inkomen van gepensioneerden/ouderen, waardoor hun bestedingen / uitgaven kunnen afnemen.

Vraag	Antwoord	Scores
22 maximumscore 2	Een voorbeeld van een juist antwoord is:	
	Een verlaging van de pensioenuitkeringen zorgt voor een daling van het toekomstig inkomen van werkenden.	1
	Hierdoor zullen werkenden kiezen om nu extra te sparen (waardoor er minder besteed gaat worden.)	1
	of	
	Door de verlaging van de pensioenen gaan ouderen minder besteden, hierdoor daalt de vraag en de productie.	1
	Werkenden worden werkloos, waardoor het inkomen daalt. Hierdoor heeft de werkzame bevolking minder te besteden.	1
23 maximumscore 2	Een voorbeeld van een juist antwoord is:	
	Het uitstellen van pensioenverlagingen kan leiden tot onzekerheid over het inkomen (bij zowel werkenden als gepensioneerden)	1
	en bij onzekerheid over toekomstig inkomen neemt het consumentenvertrouwen af (en daarmee ook de huidige bestedingen van werkenden en gepensioneerden).	1
	of	
	Uitstel van het verlagen van de pensioenuitkeringen leidt in de toekomst tot een extra verlaging van de pensioenuitkeringen / een extra premieverhoging.	1
	Hierdoor zullen werkenden er eerder voor kiezen nu extra te sparen om deze toekomstige terugval op te vangen (waardoor er minder besteed gaat worden.)	1
24 maximumscore 2	Een voorbeeld van een juist antwoord is:	
	Bij het uitstel van verlaging van pensioenuitkeringen blijven de tekorten, die later worden gecompenseerd door uitkeringen alsnog te verlagen / premies te verhogen.	1
	De kosten komen zo voor rekening voor de jongere generatie en hierdoor wordt de oudere generatie ontzien.	1
25 maximumscore 2	Voorbeelden van een juist antwoord zijn:	
	Bij een lage rente groeit het gespaarde pensioenbedrag minder snel dan bij een hoge rente (bij gelijkblijvende pensioenpremie), en	1
	dan is het beschikbare kapitaal (uit sparen en beleggen) niet voldoende om de hoogte van de pensioenen te kunnen garanderen / om de toekomstige pensioenen te kunnen betalen.	1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 5 Toerisme

26 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Nederlandse bedrijven (in de toerismebranche) verkopen producten/ diensten aan het buitenland / aan buitenlandse toeristen, 1
- dus het betreft voor Nederland economisch gezien een export. 1

Opmerking

Een juiste uitleg is voorwaardelijk voor toekenning van het tweede scorepunt.

27 maximumscore 2

- (1) ingekochte hulp- en grondstoffen 1
- (2) de overheid 1
- (3) de ambtenarensalarissen

28 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

- De werkgelegenheid in aantal werkzame personen is gestegen met

$$\frac{\text{werkende personen nieuw} - \text{werkende personen oud}}{\text{werkende personen oud}} \times 100\% =$$

$$\frac{761 - 703}{703} \times 100\% = 8,3\% .$$
 1

- De werkgelegenheid in arbeidsjaren is gestegen met

$$\frac{\text{arbeidsjaren nieuw} - \text{arbeidsjaren oud}}{\text{arbeidsjaren oud}} \times 100\% =$$

$$\frac{455 - 413}{413} \times 100\% = 10,2\% .$$

De werkgelegenheid in arbeidsjaren is harder gestegen dan in personen (dus zijn mensen gemiddeld minder in deeltijd gaan werken).

1

of

- 2014: $\frac{\text{werkgelegenheid in personen}}{\text{werkgelegenheid in arbeidsjaren}} = \frac{703}{413} = 1,70$ 1
- 2017: $\frac{\text{werkgelegenheid in personen}}{\text{werkgelegenheid in arbeidsjaren}} = \frac{761}{455} = 1,67$

De verhouding personen/arbeidsjaren is afgenomen (en dat betekent dat minder mensen in deeltijd zijn gaan werken).

1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

29 maximumscore 2

Een juist antwoord bevat in relatie tot de context:

- Een correcte redenering waarin het gevolg van concentratie van toerisme wordt uitgelegd. 1
- Een correcte relatie met negatieve externe effecten. 1

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- De leefbaarheid op deze plekken komt onder druk te staan door bijvoorbeeld meer afval / geluidsoverlast / overbelasting van de wegen, en 1
- dit brengt maatschappelijke kosten / kosten die niet in de prijs zijn inbegrepen met zich mee voor anderen dan de leveranciers van diensten aan de toeristen waardoor het externe effecten zijn. 1

30 maximumscore 2

Een juist antwoord bevat in relatie tot de context:

- Een correcte redenering dat een lagere *prijs* (P) leidt tot een hogere *afzet* (Q). 1
- Een correcte relatie tussen reizen per openbaar vervoer en het groen bbp. 1

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Indien buitenlandse toeristen een lagere prijs betalen (dan Nederlanders), zullen zij sneller bereid zijn het openbaar vervoer te gebruiken. 1
- Hierdoor is er minder overbelasting van het wegennet / minder vervuiling / minder drukte op bepaalde plekken, waardoor schade aan het milieu daalt (en daardoor het groen bbp kan stijgen). 1

5 Aanleveren scores

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste vijf kandidaten per examinerator in de applicatie Wolf. Cito gebruikt deze gegevens voor de analyse van de examens. Om de gegevens voor dit doel met Cito uit te wisselen dient u ze uiterlijk op 24 mei te accorderen.

Ook na 24 mei kunt u nog tot en met 12 juni gegevens voor Cito accorderen. Deze gegevens worden niet meer meegenomen in de hierboven genoemde analyses, maar worden wel meegenomen bij het genereren van de groepsrapportage.

Na accordering voor Cito kunt u in Wolf de gegevens nog wijzigen om ze vervolgens vrij te geven voor het overleg met de externe corrector. Deze optie is relevant als u Wolf ook gebruikt voor uitwisseling van de gegevens met de externe corrector.

tweede tijdvak

Ook in het tweede tijdvak wordt de normering mede gebaseerd op door kandidaten behaalde scores. Wissel te zijner tijd ook voor al uw tweede-tijdvak-kandidaten de scores uit met Cito via Wolf. Dit geldt **niet** voor de aangewezen vakken.

6 Bronvermeldingen

Opgave 1

bron 1 en 2 gebaseerd op: Statline databank <https://opendata.cbs.nl/statline#/CBS/nl/>

Opgave 5

bron 1 afgeleid van: https://www.cbs.nl/-/media/_pdf/2018/47/trendrapport_2018_cbs.pdf

Overige tabellen, grafieken en teksten

bron Stichting Cito Instituut voor Toetsontwikkeling, 2023

